

Bogi Th. Melsteð - Eftir gamla sáttmála (1908)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundarréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skannað var eintak í vörslu Landsbókasafnsins (Íslandssafn).

Meiriháttar galli á bls. 6.

Höfundur skjalsins: Svavar Kjarrval (svavar@kjarrval.is)

I.

Síðan Ísland gekk undir Noregs-
konung hafa Íslendingar ótal sinnum
vitnað í Gamla sáttmála, eins og
eðlilegt er.

Seinast í gærkvöldi heyrði jeg stú-
dent einn lesa upp fundarályktun eina
frá Akureyri, þar sem samþykkt var,
að semja skyldi við Dani um sam-
band Íslands „eftir Gamla sáttmála“.
Hann kvað einnig í sömu ræðunni,
að alþingismaður og nefndarmaður
Stefán Stefánsson hefði verið með
þessu og nú hefði hann svikið það alt!

Annan stúdent heyrði jeg einnig í
gærkvöldi segja, að Ísland væri ein-
ungis í persónulegu sambandi við
Danmörku „eftir Gamls sáttmála“.

Til þess að gera sjer grein fyrir,
hvernig þetta persónulega samband

Ísland var eftir Gamla sáttmála, þarf að athuga tvent:

1. Hvaða vald Noregskonungur hafði, þá er Gamli sáttmáli var gerður, og

2. Hvað stendur í gamla sáttmála.

Jeg minnst þess eigi, að Íslendingar hafi á síðari tímum athugað rækilega fyrra atriðið, en hið síðara hafa þeir nefnt ótal sinnum. Annað mál er það, að Íslendingum var fullkunnugt um, hvaða vald Noregskonungur hafði, þá er þeir gerðu »sam-mæli« sín 1262 og hinn svo nefnda Gamla sáttmála.

Þá er Haraldur hárfagri náði einveldi yfir Noregi, óx konungsvaldið mjög þar í land, eins og alstaðar varð raun á meðal germanskra þjóða, þá er einhver einn konungur náði yfirráðum yfir heilu landi og öllum landslýð, heilli þjóð. Þjóðkonungurinn fjekk þá *sjálfstætt ríkisvald*, og þá er stundir liðu fram, vann hann öll yfirráðin frá þjóðinni og jafnframt tók hann sjer sjálfur mikið vald upp á eigið eindæmi. Þá er aldir liðu, jukust einnig störf og ætlunarverk

ríkisvaldsins, og það var þá mark og mið konungsvaldsins, að ná því öllu undir sig. Noregskonungum tókst það fyllilega á 13. öld, Konungsvaldið var orðið afarsterkt í Noregi, þá er Ísland gekk undir Noregskonung, og það varð enn ríkara á dögum Hákonar fimta, sem Íslendingar endurnýjuðu sáttmála sinn við eða hyltu með hyllingarbrjefi því, sem venjulega hefur verið nefnt Gamli sáttmáli.

Vald og rjettindi Noregskonungs voru í stuttu máli þessi:

Konungurinn var *óðalborinn til lands og þegna*. Það er komist svo að orði um konung, að hann »eigi alt ríkið og svo alt fólkið, er í er ríkinu«. Valdsrjettur konungs var skoðaður sem eignarrjettur. Af því var það, að menn álitu konung eiga rjett til þess að hafa eignarráð yfir konungsrjettindunum, eins og þau væru persónuleg eign hans. Noregskonungur átti með öðrum orðum allveg eins alt konungsvald sitt eins og goðarnir á Íslandi höfðu átt goðorð sín, en þau voru eign þeirra á sama

hátt eins og hestar þeirra, kýr, sauðfjenaður eða búshlutir.

Konungur átti »að ráða bði og banni«. Í þessu var eigi að eins hervald, heldur og alment stjórnarvald konungsins fólgið. Það, sem konungur bannaði, var hegningarvert að brjóta.

Konungur átti að gæta friðar í landinu bæði gegn útlendum og innlendum óvinum. Hann hafði því hið æðsta hegningarvald og átti rjett til bóta, jarðeigna og annars fjár, er upptækt var gert. Hann einn hafði vald til að veita grið og landsvist.

Konungur átti einnig rjettindavald, eða það vald, sem dómsmálaráðaneytið hefur nú og hæsti rjettur. Hann var hinn æðsti dómari.

Konungur var einvaldur yfir embættismönnum, ljenum og jarðeignum krúnunnar og öllum ríkistekjunum. En hann hafði eigi vald til þess að leggja skatta á menn án samþykkis. Á útlendinga gat hann aftur á móti lagt skatt.

Konungur var æðsti hershöfðingi og fulltrúi ríkisins gagnvart öðrum

ríkjum. Hann rjeð yfir öllum her-
vörnum á sjó og landi, þó með þeim
takmörkum, sem lögin settu um leið-
angurslið, en hann gat lýst ófriði á
hendur annari þjóð og samið frið al-
gerlega eftir því sem honum þókn-
aðist. Yfir öllum utanríkismálum átti
hann ótakmarkað vald.

Konungur hafði alt vald sitt og
stjórn af guði og hann var guðs þjónn,
og hann átti að „ráða að lögum, en
eigi að ólögum, guði til lofs og dýrð-
ar, sjer til gagns og oss (þ. e. þegn-
unum) til þarfenda“. Ef konungur
braut lögin, þá gátu landsmenn leit-
að til dómstólanna. En þá er þess
er gætt, að konungur sjálfur var yfir
þeim og hinn æðsti dómari, þá var
í raun rjettri eigi neinnar hjálpar að
vænta hjá þeim.

II.

Nú hefur verið lýst stuttlega valdi
Noregskonungs, þá er hann fjekk yfir-
ráð yfir Íslandi.

Íslendingar vissu vel, hve vald kon-
ungs var mikið, og fyrir því komu
þeir sjer saman um, með hverjum

skilyrðum þeir skyldu ganga undir hann. Þessi skilyrði eru talin í Gamla sáttmála.

Menn eru eigi sammála um Gamla sáttmála, eins og kunnugt er. En hjer skal aðeins farið eftir því skjali, sem venjulega er kallaður Gamli sáttmáli. Hvort sem menn ársetja það 1263, 1264 eða 1302, þá hef jeg lengi litið svo á, sem landskjalavörður dr. Jón Þorkelsson í bók sinni um Ríkisrjettindi Íslands bls. 6, að auðsætt væri, hvaða atriði hafa staðið í þessum svo nefnda Gamla sáttmála.

Með „Gamla sáttmála“ gerðust Íslendingar *þegnar Hákonar konungs hins kórónaða* (þ. e. Hákonar háleggs) og lofuðu að gjalda honum skatt og þingfararkaup slíkt sem lögbók vottar og alla þegnskyldu, svo framt sem haldin eru við oss þau heit, sem í móti skattinum var játað.

Heit þau voru þessi:

1. *Engar utanstefningar*, utan þeir menn, sem dæmdir verða af vorum mönnum á alþingi í burtu af landinu.
2. *Lögmenn* og *sýslumenn* skyldu

vera *íslenskir* af þeirra ættum, sem að fornu hafa goðorðin upp gefið.

3. *Sex hafskip* skyldu ganga á hverju ári til landsins forfallalaust.

4. *Erfðir* skulu upp gefast fyrir íslenskum mönnum í Noregi, hversu lengi sem staðið hafa, þegar rjettir arfar koma til eða þeirra umboðsmenn.

5. *Landaaurar* (þ. e. tollur sá, sem Íslendingar áttu að greiða, er þeir komu til Noregs) skulu upp gefast.

6. Íslenskir menn skulu hafa slíkan *rjett í Noregi* sem þeir hafa bestan haft (þar áður).

7. Konungur láti Íslendinga ná *íslenskum lögum og friði* eftir því sem lögbók vottar og *hann* hefur boðið í sínum brjefum, sem guð gefur honum framast afl til.

8. *Farl* yfir Íslandi meðan hann heldur trúnað við yður (þ. e. konunginn), en frið við Íslendinga.

Þessi átta skilyrði settu Íslendingar, þá er þeir sóru Noregskonungi „land og þegna og æfinlegan skatt með slíkri skipan og máldaga, sem nú erum vjer á sáttir orðnir og sáttmálsbrjef vort vottar“. Þau eru takmörk

þau, sem þeir gerðu á konungsvaldinu í Noregi, er þeir rjeðust undir það, og þeir bættu við þau þessum orðum:

„Halda skulum vjer og vorir arfar allan trúnað við yður meðan þjer og yðrir arfar halda við oss þessa sættargerð, en lausir, ef rofin verður af yðvarri hálfu að bestu manna yfirsýn“.

Efasamt er þó, hvort þessi eiður á við „sáttmála“ þennan.

III.

Jeg skal játa, að því betur sem jeg kynni mjer og því meira sem jeg hugsa um hinar pólitisku gerðir forfeðra vorra á 13. öld, einkum á tveimur síðustu þriðjungum hennar, því minna finst mjer til um þær. Jeg hefði helst óskað, að þeir hefðu gætt meiri stillingar og skynsemi, en beitt minna hatri hver gegn öðrum, og hins vegar verndað frelsi sitt og landsins, en aldrei gengið Noregskonungi á vald, og engan „Gamla sáttmála“ við hann gert eða hyllingarbrjef, eins og skjal þetta eflaust er.

Jeg býst við, að allir góðir Íslendingar geti tekið undir með mjer í þessu.

Þótt mikilvæg skilyrði og takmörk sje í „Gamla sáttmála“ sett konungsvaldinu norska yfir Íslandi, er þó auðsætt, að það hefur í raun rjettri verið miklu og margfalt ríkara eftir „Gamla sáttmála“, en konungsvaldið er yfir Íslandi eftir stjórnarskrá þeirri, sem Ísland fjekk 5. janúar 1874, að jeg eigi tali um eftir frumvarpi því, sem dönsku og íslensku nefndarmennirnir hafa samþykkt, því að þar er mesti munur á.

Gætum einungis að því, að eftir „Gamla sáttmála“ hafði Noregskonungur *eigi aðeins alt yfirherstjórnarvald sitt óskert og alt utanríkismálavaldið, heldur einnig öll yfirráð yfir sköttum af landinu og óvissum tekjum, þ. e. óskert fjárveitingarvald*, það vald, sem Íslendingar fengu óskert í sínar hendur með stjórnarskránni þjóðhátíðarárið og orðið hefur landinu til hinnar mestu blessunar og framfara.

Konungur hafði fengið vald goð-

anna í sínar hendur, eins og í sáttmála þessum segir, það er að segja löggjafarvald þeirra, vald þeirra til þess að skipa menn í alla dómstóla landsins og það framkvæmdarvald, sem þeir höfðu. Hann hafði einnig fengið eftir sáttmála þessum alla þegnskyldu eða rjett ættarinnar til bóta og manngjalda. Varð konungur því sakaraðili allra mála og fjekk með því færi að vasast í öllum málum á Íslandi og mjög mikið framkvæmdarvald.

Konungur átti að annast vöruflutninga til landsins, eða með öðrum orðum verslun þess við önnur lönd. Hann var einnig í raun rjettri algerlega ábyrgðarlaus, nema fyrir guði.

Ísland var þannig „eftir Gamla sáttmála“ ósjálfstætt skattland norsku krúnunnar, þótt það ætti löggjöf fyrir sig um innri málefni sín.

Menn geta nú sjálfir gert rjettar samlíkingar um persónulegt samband milli Íslands og Danakonungs „eftir „Gamla sáttmála“ og sjeð, hve mikið er í það varið! Að mjer þykir

eigi eins mikið í það varið, eins og stúdentinum, sem jeg heyrði tala um það í gærkvöldi, er auðsætt. Einnig er það ljóst, að Stefán kennari Stefénsson hefur eigi að eins haldið loforð sín gagnvart Akureyrarbúum, heldur og unnið að því, ásamt öðrum meðnefndarmönnum sínum, að fá *miklu meiri rjett og betri kosti* Íslandi til handa en hið svonefnda persónulega samband »eftir Gamla sáttmála“. Til allrar hamingju tókst þeim það öllum, af því að þeir allir voru sammála, og gáfu ekkert eftir fyrir en komið var svo, að allir samningar ætluðu að slitna, og alt hefði staðið við hið sama sem áður, eða við »Gamla sáttmála« eftir kenningu þeirra, sem neita gildi alls um stjórnarstöðu Íslands og ríkisrjett eftir 1302, eða við það, er gerðist 1662, ef eigi er farið lengra aftur í tímann.

En hamingjan hjálpi Íslandi, ef fyrnefndur stúdent væri tekinn á orðinu og farið væri að stjórna Íslandi „eftir Gamla sáttmála“, og konungur skipaði einhvern jarl yfir landið og tæki alt fjárveitingarvald af al-

þingi og öll verslunarviðskifti við önnur lönd í sínar hendur. Það þarf eigi að tala um það; allir geta sjðð, hvern ig það *gæti* orðið.

Alt þetta tal »eptir Gamla sáttmála« er mjög varhugavert, og stjórnarskipunarmálið er svo þýðingarmikið mál fyrir Ísland, að jeg hef talið mjer skylt að benda á þetta einmitt nú, þar sem margir ræða um þetta mál meira af tilfinningu en nokkurri verulegri þekkingu og heilbrigðri skynsemi. Svo góðar sem tilfinningarnar eru, þarf þó bæði nokkra þekkingu og umfram alt *heilbrigða skynsemi* til þess að stjórna þeim, ef vel á að fara. En nú er það orðin tíska á Íslandi að tala um stjórnarskipunarmálið, hvort sem menn eru komnir af barnsaldri eða eigi, og hvort sem menn hafa nokkra þekkingu á því eða eigi, eða á því, hvað önnur ríki heimta til þess, að Ísland geti verið sjálfstætt ríki eitt út af fyrir sig, án sambands við nokkurt annað ríki. En menn verða þó að gæta heilbrigðr-

ar skynsemi í þessu máli, eins og í öðrum málum, ef vel á að fara.

Það er hættulegt fyrir Ísland að halda í blindni áfram í þessu máli. Íslendingar segja, að Gamli sáttmáli sje enn í gildi, en alveg hið sama segja *allar þær þúsundir Norðmanna, sem vilja ná Íslandi undir Norveg*. Þeir segja að Gamli sáttmáli gildi, og *að Norðmenn hafi aldrei afsalað sjer rjetti sínum til Íslands*; þeir hafi engan þátt átt í Kielarsamningnum 14. janúar 1814 og *hann sje því eigi bindandi fyrir Noreg*. Það er rjett, að Norðmenn komu eigi nærri friðarsamningnum í Kiel; en Danakonungur hafði *þá* fullan rjett til þess að láta Noreg afhendi, án þess að spyrja Norðmenn um það og án þess að láta þau lönd með, sem í upphafi höfðu gengið undir Noregskonung, því að ekkert lagaboð var til, sem bannaði það. En til þess að koma í veg fyrir, að slíkt kæmi fyrir aftur, settu Norðmenn inn í sambandslög sín við Svía, að Noregur yrði eigi að hendi látinn („uafhændelig“) og hið sama hafa nú

nefndarmenn Íslands gert í frumvarpinu til sambandslaga við Danmörku. Eiga þeir allir miklar þakkir skyldar fyrir það.

Allir þeir Norðmenn, sem vilja ná Íslandi undir sig og gera það að amti í Noregi — þeir kalla það „útfluttan hluta af Noregi“ —, segja, að Gamli sáttmáli gildi; þeir vilja um fram alt skilja Ísland frá öllu sambandi við Danmörku, því að þá fyrst geta þeir gert Gamla sáttmála gildandi gagnvart Íslandi. Þá geta þeir farið að orðum eins stúdents, sem talaði um sambandsmál Íslands í gærkvöld og sagðist vera á móti sambandsnefndarfrumvarpinu, *af því að Danir hefðu látið undan* („gert indrömmelse“ voru orð hans); „þegar rjettur vor er fyrir borð borinn, þá þiggur maður eigi náðargjafir“, kvað hann ennfremur.

Nei, Norðmenn þurfa eigi að þiggja náðargjafir af Íslandi, þá er búið er að skilja það frá Danmörku. Þeir geta þá tekið Ísland, ef Íslendingar vilja bera rjett þeirra fyrir borð, „eftir Gamla sáttmála“, og gert það að „hreppi“ í Noregi, eins og einn nafn-

kendur Norðmaður hefur sagt við mig að það gæti verið með sjálfstjórn sinni!

Jeg treysti því fyllilega, að almenn-ingur á Íslandi hafi heilbrigða skyn-semi í þessu máli, hvað sem sumir stúdentar vorir hjer í Kaupmannahöfn kunna að segja eða reyna að glepja fyrir mönnum. Þessir stúdentar vilja í raun rjettri Íslandi vel, alveg eins og vjer allir, en þeir eru orðnir *veikl-aðir á sálinni* af því að hugsa ár eftir ár um landsrjett Íslands og lítið annað. Einnig eru nokkrir lærðir menn á Íslandi orðnir sjúkir á sál inni af því sama og af deilum, og er það eigi óeðlilegt. Slíkt hefur komið fyrir í öllum löndum á mis-munandi tímum. Sjúkdóm þennan, sem nú hefur gripið nokkra menn, má kalla »*pólitíska móðursýki*«. Sams-konar sjúkdómur gekk t. a. m. á Íslandi á 13. og 17. öld og greip þá mestalla þjóðina og hafði mikið ilt í för með sjer, þótt hann gengi í alt aðra átt á 17. öld, nefnilega í trúarlega átt. Menn þótt-ust sjá djöfla og galdra í öllu og al-staðar og urðu sjúkir á sálunni; af því urðu galdrabrennurnar. Svona var það þá víða í löndum.

Jeg býst nú við, að bændur líti á þetta mál með þeirri stillingu og skyn-semi, sem þeim er gefin, og að þeir fái eigi sjúkleika þennan af þeim fáu

„lærðu mönnum“, sem hafa fengið hann. Jeg er ekkert hræddur um, að sýkin breiðist út. Menn átta sig.

Jeg þarf eigi að taka það fram, að jeg óska Íslandi af öllu hjarta alls góðs gengis, sjálfstæðis og framfara. Jeg er sannfærður um, að Ísland er mikið framtíðarland, einkum ef Íslendingar hafa því líka fyrirhyggju sem Einar Þveræingur forðum daga.

Íslendingar verða að virða nútíðina og framtíðina fyrir sjer og gæta að því, hvar þeir eru staddir og hvernig þeir eru staddir. Þjóð vor þarf meira en lögin ein til þess að verða algerlega sjálfstæð. Lögin ein skapa eigi sjálfstæði, en *sjálfstæðir menn setja sjálfstæð lög*, og öllum lögum má breyta, og mun verða breytt eftir breyttum hag og þroska þjóðarinnar.

En tvent geta Íslendingar aldrei:

Þeir geta hvorki skrífað sig margar aldir aftur í tímann nje út úr veröldinni, ef þeir vilja halda lífi sem þjóð og sæmd sinni.

Kaupmh. 17. maí 1908.

Bogi Th. Melsted.

